

-75-

Ν. ΑΝΔΡΙΟΤΗΣ

*

ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΑ

Θεσσαλονίκη 1959

Ἡ γλῶσσα, σάν μέσο γιά τή συνεννόηση, γιά τήν πνευματική καλλιέργεια τοῦ ἀνθρώπου καί γιά τή μετάδοση τοῦ πολιτισμοῦ ἀπό γενεά σέ γενεά, εἶναι ένα ἀγαθό κοινὸ γιά ὅλους μας, καί γι' αὐτὸ κάθε ζήτημα ποὺ ἀναφέρεται στὴ γένεσή της, στὴ λειτουργία της καί στὴν ἱστορική της εξέλιξη δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ξένο πρὸς τὸ ἐνδιαφέρον κάθε καλλιεργημένου ἀνθρώπου, ἄσχετα μὲ τὴν εἰδικότητά του.

Τὸ βασικότερο φαινόμενο ποὺ χαρακτηρίζει κάθε γλῶσσα εἶναι τὸ ὅτι, ἐνῶσα εἶναι ζωντανή καί μιλιέται, ὁλοένα ἀλλάζει μορφή, μεταβάλλεται μὲ βραδύ ρυθμὸ, ἀλλὰ σταθερὰ καί ἀδιάκοπα. Ἡ φωνηικὴ της, ἡ μορφολογία της, ἡ σύνταξις της, τὸ λεξιλόγιό της, παρουσιάζουν κάθε αἰῶνα ποὺ περὶ ἄλλου μικροῦς, ἄλλου μεγάλους νεωτερισμούς, ποὺ ἐκτοπίζουν παλαιότερα στοιχεῖα της, προσομοιάζουν τὴ γλῶσσα στὶς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς, καί τὴν κάνουν καταλληλότερη γιά τὴ συνεννόηση τῶν ἀνθρώπων, ποὺ εἶναι ὁ πρωταρχικὸς καί κύριος προορισμὸς της.

Ἄν οἱ μεταβολές ποὺ φέρνουν σιγὰ σιγὰ τὴν ἀλλοίωση τῆς γλώσσας γίνονταν στὴν τύχη χωρὶς κανένα κανόνα καί καμμιά ἀρχή, τότε γλωσσικὴ ἐρευνα δὲ θὰ μισοῦσε νὰ υπάξει σάν ἐπιστήμη. Θὰ ἦταν μονάχι μὲ ἐμπειρία γλωσσικῶν γεγονότων, ἀπειρῶν ἀριθμητικὰ, ἀνεξήγητων τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, χωρὶς εἰρηδὸ καί τάξη. Ἐκεῖνο ποὺ δίνει στὴ γλωσσικὴ ἐρευνα ἐπιστημονικὴ βίση εἶναι τὸ ὅτι τὰ γλωσσικὰ φαινόμενα τελοῦνται κατὰ νόμους σταθεροῦς, ποὺ οἱ γλωσσολόγοι τους διαπιστώνουν, καί ἔτσι ἔχουν στὰ χεῖρα τους τὸ κλειδί τῆς ἐρμηνείας τῶν γλωσσικῶν μεταβολῶν, ξέρουν δηλαδὴ σύμφωνα μὲ ποιοὺς φυσιολογικοὺς ἢ ψυχολογικοὺς νόμους ἔγινε ἡ κάθε ἀλλοίωση.

Ἐνὰ περιθώριο ἀγνώστου παραμένει βέβαια κι ἐδῶ, ὅπως σὲ κάθε ἄλλῃ ἐπιστῆμῃ ποὺ εἶναι τὸ ἔργο ἀνθρώπινο. Καί τὰ ἀμφίβολα καί τὰ ἀμφοσβητούμενα, τόσο στὶς γενικὲς ἀρχές, ὅσο καί στὰ καθέκαστα, εἶναι πολλὰ. Διὰ αὐτὰ ἴσια ἴσια εἶναι ποὺ κάνουν τὴν ἐπιστῆμῃ ζωντανή, παρουσιάζοντας τοὺς διασώτες της, σὲ νέες ἀναζητήσεις, συζητήσεις καί διαμάχες, στὴν ἐπιστημονικὴ Ἔριν, ποὺ προάγει τὴ γνώση, δημιουργεῖ τὴν πρόοδο, καί εἶναι, ὅπως λέει ὁ Ἡσίοδος, εὐεργετικὴ θεότης. *Ἀγαθὴ δ' Ἔρις ἦδε βροτοῖσι.*

Ἡ γλῶσσα ὅμως δὲν εἶναι φυσικὸ φαινόμενο, ἀλλὰ ἐπέργεια τοῦ ἀνθρώπου, καί δὲν υπακούει πάντοτε σὲ νόμους φυσικοὺς, τυφλοὺς καί ἀσάλευτους, ἀλλὰ σὲ τῆσεις ποὺ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη φυσιολογία, ψυχολογία, καί ἱστορία, καί γι' αὐτὸ εἶναι εὐκολολύγιστες, σθεστές καί κάποτε νεφελώδεις, γνωρίσματα ὅλων τῶν φαινομένων ποὺ ἔχουν ἀφετηρία τὸν ἀνθρώπο.

4

Στις φωνητικές αλλαγές, που κύριος συντελεστής τους είναι τα φωνητικά όργανα του ανθρώπου και η έμφυτη μηχανική τάση για την εύκολότερη άρθρωση και προφορά, οι νόμοι παρουσιάζονται σταθερότεροι και συχνά ανεξίτητοι. Έτσι λ.χ. ο αρχαίος νόμος της τρισυλλαβίας, που δεν επιτρέπει το άνεβασμα του τόνου πάνω από την προπαραλήγουσα στην ελληνική γλώσσα, ήταν στον καιρό του τόσο ισχυρός, ώστε υπάκουσαν σ' αυτόν όλες οι λέξεις, όλων των ελληνικών διαλέκτων. (Μόνο στην Εποχή μας άρχισε ν' αδυνατίσει, και βρισκουμε νεοελληνικά γλωσσικά ιδιώματα στη βόρεια Ελλάδα, που μπορούν να τονίσουν και την τέταρτη συλλαβή, από αναλογία: Κατά το πέραςα - πέρασις - πέρασι λένε και πέρασαμι). // Επίσης ο νόμος της τροπής του μαζοῦ α σε η στην αρχαία Ιωνική διάλεκτο ήταν ανεξίτητος. // Την ίδια αυστηρότητα παρουσιάζουν και οι φωνητικοί νόμοι της νέας Ελληνικής, όπως λ.χ. οι αλλοιώσεις τῶν συμφωνιών συμπλεγμάτων κι σε χι (χιζῶ, χτένα), πι σε φι (φταίω, φτωχός), οχ σε οκ (οκοιό, οκαλιό, πιακαλιό) κ. ἄ. Οι λέξεις που δεν πειθαρχούν στους νόμους αυτούς δεν προέρχονται από την προφορική παράδοση, αλλά ξαναμπήνουν στη χρήση από τα βιβλία. // Και οι νόμοι του λεγόμενου «βόρειου φωνητισμοῦ» στά σημερινά βόρεια ελληνικά ιδιώματα, ή τροπή δηλ. του ἄτονου ε σε ι και του ἄτονου ο σε ου (ἔρχιτι οὐ ἀνθρώπου), καθώς και η απόβληξη τῶν ἄτονων ι και ου (σ κῶνον, π' λλί), που ισχύουν, είναι ασημένιοι, και οι εξαιρέσεις τους οφείλονται πάντοτε σε ιδιαίτερους λόγους. //

Στις μορφολογικές πάλι αλλαγές, που δε γίνονται από λόγους άρθρωτικής ευκολίας, όπως οι φωνητικές, αλλά από ψυχολογικά αίτια, οι γλωσσικοί νόμοι είναι πιο χαλαροί κάποτε, συχνά όμως παρουσιάζονται κι αυτοί αυστηροί. Έτσι λ.χ. ο μετασχηματισμός της ονομαστικής τῶν αρχαίων τριτόκλιτων με βάση την αιτιατική: Κατά το τήν ἡμέραν είπαν και τὴν νύκτα-ν, και ὕστερα, κατά το σχῆμα τὴν ἡμέραν· ἢ ἡμέρα, σχημάτιζαν από την αιτ. τὴν νύκταν νέα ονομαστική: ἢ νύκτα. Έτσι ἢ πατριό έγινε πατρίδα, ὁ πατήρ, πατέρας, ὁ ὄρχων, ὄρχοντας. Η προφορική παράδοση της γλώσσας μας δε φύλαξε κανένα τέτοιο τριτόκλιτο. Διαφορετικοί σχηματισμοί, καθώς ὁ γέρος ἀντὶ ὁ γέροντας, ὁ χάρος ἀντὶ ὁ χάροντας, οφείλονται σε ἄλλον εἶδους μεταπλάσμο. Κανονικότητα παρουσιάζουν επίσης οι μεταπλάσμοι τῶν κατὰλήξεων τοῦ παρατατικού -ον (εἶχον, ἐλεγον, εἶπον) σε -α (εἶχα, ἐλεγα, εἶπα), κατὰ τὸν ἀόριστο σε -σα, τῆς προστακτικής -οι-ν (λῖσον, γράφοι) σε -σε (λύσε, γράψε), κατὰ τὸν ἔνεστ. λύει, γράφει, κ. ἄ.

Ἄλλα ἐκτὸς ἀπὸ τις φωνητικές και μορφολογικές αλλαγές που συντελούνται στὸ πέραςμα τοῦ χρόνου, κάθε γλώσσα παρουσιάζει και αλλαγές στὴ σημασία τῶν λέξεων.

Οἱ εἰδικοί ὅμως λόγοι που προκαλοῦν τις σημασιολογικές αλλοιώσεις δὲν εἶναι οἱ ἴδιοι μ' ἐκείνους που προκαλοῦν τις γραμματικές αλλοιώσεις.

Ούτε η εύκολια στη λειτουργία των φωνητικών οργάνων, που δεσπόζει στις φωνητικές αλλοιώσεις, ούτε η τάση για την εξομάλυνση και ομοιομορφία των κλιτικών συστημάτων με την αμοιβαία αναλογική επίδρασή τους, που κυριαρχεί στις μορφολογικές αλλοιώσεις, δεν παίζουν ρόλο στην αλλαγή της σημασίας των λέξεων. Η σημασιολογική αλλοίωση της κάθε λέξης είναι ένα φαινόμενο ανεξάρτητο από κάθε άλλο παρόμοιο, και έχει την αιτία του άλλοτε στις ψυχικές λειτουργίες του ανθρώπου και άλλοτε σε ιστορικά περιστατικά και στην εξέλιξη του πολιτισμού και των μορφών της ζωής. Γι' αυτό, όπως δεν μπορούμε να προβλέψουμε την πορεία της ιστορίας στο μέλλον, έτσι δεν μπορούμε να ξέρουμε από πριν τη σημασιολογική εξέλιξη των λέξεων.

Επίσης καμιά εσωτερική σχέση δεν υπάρχει ανάμεσα στη γραμματική από το ένα μέρος και τη σημασιολογική από το άλλο αλλοίωση της ίδιας πάντα λέξης. Μια λέξη μπορεί με τον καιρό: 1) Ν' αλλάξει γραμματική μορφή χωρίς ν' αλλάξει σημασία, π.χ. *ερυθρόστρος - λυθρίνι, χειραστάριον - χειρόχτι.* 2) Ν' αλλάξει σημασία μένοντας γραμματικά αναλλοίωτη, π.χ. *θυμός, καλός, λοιπόν, χάριν, δίκην.* 3) Ν' αλλάξει και γραμματική μορφή και σημασία, π.χ. *εγκτήριον - κτήριον, εύφραδής - φραδής,* χωρίς όμως ή με αλλαγή να οφείλεται σε άλλη. Αυτό βέβαια δεν αποκλείει, όταν με λέξη αλλάξει σημασία σε βαθμό ώστε να μην είναι πια αίσθητη ή ετυμολογική της προέλευση, και έτσι να μην προστατεύεται πια από την ετυμολογική της οικογένεια, ή σημασιολογική της αλλοίωση να επιταχύνει τη φωνητική ή μορφολογική της εξέλιξη. Το *ἄγε* (προστακτ. του *ἄγω*) έγινε *ἄτ,* το *ἄγωμαι,* *ἄμε,* το *ἄγετε, ἄντε,* το *ἀκμήν, ἀκόμα,* το *ἄφες* (προστ. του *ἀφίημι*), *ἄς,* το *τῆ ὄρα* (ταύτη), *ἰώρας,* το *μωρέ, μωρέ, βρε, ὠρέ, ρέ,* το *μήν πάς καί, μπάς καί.*

Ενώ λοιπόν ο νέος γραμματικός τύπος μιας λέξης δε συμβιβάζεται με τον παλαιότερο στην ίδια γεωγραφική περιοχή, και αν συνυπάρχουν για ένα διάστημα, ο παλιός τύπος θα υποχωρήσει αργά ή γρήγορα στο νέο, αντίθετα ή νέα σημασία μιας λέξης δεν είναι πάντοτε ασυμβίβαστη με την παλαιά, παρά μπορεί να προστεθεί σ' αυτή, κι έτσι προκύπτει η λεγόμενη Πολυσημία (Polysémie), δηλ. το να μπορεί μια λέξη να έχει πολλές σημασίες. Η γραμματική πολυτυπία είναι σ' ένα γλωσσικό ιδίωμα σχεδόν ανύπαρκτη, και σε μια γλώσσα, περιττή. Η πολυσημία όμως είναι φαινόμενο κανονικό σε κάθε γλώσσα και χρήσιμη.

Ο κλάδος της γλωσσικής επιστήμης που εξετάζει τις αλλοιώσεις των σημασιών των λέξεων στο πέρασμα του χρόνου λέγεται Σηματολογία.

Βασικός παράγων των σημασιολογικών εξελίξεων του λεξιλογίου κάθε γλώσσας είναι, όπως και για τις γραμματικές αλλοιώσεις, ο χρόνος. Χρειάζεται μακρόχρονη χρήση μιας λέξης στην καθημερινή ζωή, για να αλ-

λάξη ή σημασία της. Γι' αυτό σέ γλώσσες ὅπως ή ἑλληνική, πού ἔχουν διπλή παράδοση, τή ρευστή και ὀλοένα ἀνανεούμενη προφορική δημοτική ἀφ' ἑνός, και τή συντηρητική και τυποποιημένη γραπτή καθυρεύουσα ἀφ' ἑτέρου, συμβαίνει συχνά νά παρουσιάζεται ή ἴδια λέξη μέ τόν ἀρχαῖο φωνητικό τύπο και τήν ἀρχαία σημασία της στή λόγια γλώσσα, και μέ τόν ἀλλοιωμένο φωνητικό τύπο και τή νέα σημασία της στή δημοτική γλώσσα. Ἔτσι ἔχουμε σήμερα παράλληλες στίς δυό γλωσσικές μορφές ζεύγη λέξεων πού τά ἔχει καθιερώσει πιά και ή καλλιεργημένη δημοική, παίρνοντας τή μιὰ λέξη ἀπό τή γραπτή και τήν ἄλλη ἀπό τήν προφορική παράδοση, καθώς:

- ἀποφυῆς — ἀτόφυος γνήσιος, ἀκέριος,
- στεγανός — στεγνός ξερός,
- ὁ ἐνοῦχος — ὁ μουνοῦχος,
- ή ἡλικία — ή ελικιά τὸ ἀνάστημα,
- ή ἀκρίβεια — ή ακρίβεια ή ὑψηλή τιμή.
- ὁ ἀρχων — ὁ ἀρχος και ἀρχοντας ὁ πλούσιος.
- τὸ βυτίο — τὸ βουτιο τὸ βαρέλι.
- ή σιερέα ή γερεή — ή σιεριά ή ξηρά,
- τὸ ἐργαστήριον — τὸ ἀργαστήρι τὸ ἐμπορικό κατάστημα,
- ὁ κόλπος ή κοιλότητα — ὁ κόρφος τὸ στήθος,
- ὁ βίος ή ζωή — ὁ βίος ή περιουσία,
- ή βία ὁ ἔξαναγκασμός — ή βλα ή βιασύνη,
- τὸ γεῦμα τὸ φαεῖ — τὸ γόμα τὸ μεσημέρι,
- ή γοητεία τὸ θάλατρο — ή γητεία τὸ ξόρκι,
- ή γωνία ή γεωμετρική — ή γωνιά τὸ παραγώνι, τὸ τζάκι,
- ή δημοσία πού ἀνήκει στὸ δημόσιο — ή δημοσία ὁ παρδὴς δρόμος.
- ή διακονία ή υπηρεσία — ή διακονιά ή ἐπαιτία,
- τὸ δίκαιον ή ἐπιστήμη τοῦ δικαίου — τὸ δίκιο τὸ δικαίωμα,
- ή δουλεία ή σκλαβιά — ή δουλειά ή εργασία,
- ή ἐκκλησία — ή ἐκκλησιά ὁ ναός,
- ή ἐγνοια ή σημασία — ή ἐγνοια ή φροντίδα,
- ή ἐστία — ή στιά τὸ τζάκι,
- ὁ ἐφραδὴς ὁ εὔγλωττος — ὁ φαρδὴς ὁ ευρύχωρος,
- ή θεωρία — ή θωριά ή ὕψη,
- ή θήλεια ή θηλυκή — ή θηλειά ή τρύπα για τὸ κουμπί,
- ή κόγχη τὸ κοῖλο ὄστρακο — ή κόχη ή γωνιά,
- ή λόγχη τὸ μυτερό μαχαίρι — ή λόχη ή λαύρα τῆς φωτιάς.
- μορεῖ ἀνόητε — βρε ἔ σύ,
- ή μάχη σύγκρουση ἐχθρικών δυνάμεων — ή ἀμάχη ἔχθρα,
- ὁ μιοθὸς μηνιαία ἀμοιβή — ὁ μιοτὸς ή θεάρεστη πράξη,
- τὸ νεαρὸν τὸ νέο — τὸ νερό τὸ ὕδωρ.

- ἡ *νύμφη* ἢ ἀρχαία θεότητα — ἡ *νύφη* ἢ νέα πού στεφανώνεται,
ἡ *ὀμίχλη* — ἡ *μούχλα* ὃ εὖρος,
- τὸ *ἐξωτικόν* τὸ ἐξωτερικόν — τὸ *ἐσωτικόν* τὸ φάντασμα,
- ἡ *ὀμιλία* ἢ συναναστροφή — ἡ *μιλιὰ* ὃ λόγος,
- ἡ *πραγματεία* ἢ διαπραγματεύση ἐπιστημονικοῦ θέματος — ἡ *πραμάτεια* τὸ ἐμπόρευμα,
- ἡ *πομπή* πανηγυρικὴ πορεία — ἡ *βοβή* διαπομπευμένη γυναίκα,
διαρροθυμίζω — *διαρμίζω* τακτοποιῶ (τὸ σπίτι),
πιέζω ζουλιῶ — *πιάνω* λαμβάνω
φιλοκαλιῶ - *φροκαλιῶ* σκουπιζῶ,
- *ὠφελῶ* εἶμαι χρήσιμος — *φελῶ* εἶμαι ἱκανός, μπορῶ (ἴδιωμ.),
μακαρίζω θεωρῶ εὐτυχῆ — *μακαρίζω* μνημονεύω πεθυμημένο,
λειτουργῶ δουλεύω — *λειτουργῶ* στήν ἐκκλησιά,
ὀμαλῶ κάνω ὀμαλὸ — *μαλῶν* φιλονικῶ,
- *μωρολόγος* ποῦ λέγει μωρίες — *μουρολός* τρελός,
ὃ *Ρωμαῖος* ὃ κάτοικος ἢ ὑπήκοος τῆς Ρώμης — ὃ *Ρωμιός* ὃ Νεοέλληνας,
- ἡ *σχολή* τὸ σχολεῖο — ἡ *σκόλη* ἢ γιορτή,
στάθμη - *ίζω* — *στάφνη* - *ίζω* μετρῶ κὲ τὴ στάθμη,
τὸ *σοιχεῖο* τῆς φύσης — τὸ *σοιχειδόν* τὸ φάντασμα,
- τὸ *τάγμα* ἢ στρατιωτικὴ μονάδα — τὸ *τάμα* τὸ τάξιμο,
τὸ *τραπέζιο* ὀρισμένο γεωμετρικόν σχῆμα — τὸ *τραπέζι* πού τρῶμε,
- τὸ *τύμπανο* τοῦ ἄφτιοῦ — τὸ *τούμπανο* τὸ μουσικόν ὄργανο,
- τὸ *χωρεῖο* ἐνὸς συγγραφέα — τὸ *χωρεῖον* πού κατοικοῦμε,
ὃ *ὑπουργός* τῆς κυβερνήσεως — ὃ *πουργός* ὃ βιοθῆς τοῦ χτίστη (σὲ νεοελληνικά ἰδιώματα),
τὸ *ψηφίον* τοῦ τυπογραφείου — τὸ *ψηφί* τὸ χρωματιστὸ πετραδάκι,

“Ἄλλὰ τέτοια ζεύγη ἀρχαίων καὶ νεοελληνικῶν τύπων διαφέρουν κατὰ

- τὸ γένος ἢ κατὰ τὴ γραμματικὴ μορφή:
- ἡ *τραγωδία* — τὸ *τραγούδι* τὸ ἄσμα,
- ἡ *βίβλος* τῆς διαιρέσεως — τὸ *βίβλιον* τῆς ζωῆς,
- τὸ *εργαλεῖο* τὸ ὄργανο τῆς ἐργασίας — ὃ *εργαλεῖος* πού ὑφαίνουν,
- ὃ *ἀπόνδυλος* τῆς στήλης — τὸ *σποντύλι* τοῦ ἀδραχτιοῦ,
ὃ *πάπυρος* ὃ φιλολογικὸς — τὸ *παπύρι* εἶδος φυτοῦ (ἴδιωμ.),
- ὃ *τόμος* τοῦ βιβλίου — τὸ *ιομάρι* τὸ περσί,
- ὃ *ἔλογος* ὃ μὴ λογικὸς — τὸ *ἔλογο* ὃ ἔππος,
- *ἀμελέτηςος* πού δὲ μελέτησε — *ἀμελέτητα* οἱ ὄρχεις,
ἡ *συμπάθεια* — τὸ *συμπάθειο* ἢ συγγνώμη,

*Άλλα διαφέρουν μόνο κατά τή σημασία :

χώρα ἔκταση γῆς	νεοελλ. μεγάλο χωριό, πόλη,
χρόνος διάρκεια χρονική	» ἔτος,
ώρα εποχή	» 60 λεπτά τῆς ὥρας,
δρόμος τρεχάλα	» ὁδός,
μοναχός καλόγερος	» μόνος,
ἀσθενής ἀδύνατος	» ἄρρωστος.
ξηρά ξερή	» γῆ,
σφαῖρα σφαιρικό σῶμα	» βόλι ὄπλου,
σπουδή βία	» μελέτη,
τὰ φῶτα πληθ. τοῦ φῶς	» Φῶτα ἑορτῆ τῶν Φώτων,
οἰκονόμος διαχειριστής τοῦ οἴκου	» φειδωλός,
μελεῖω σπουδάζω	» σκοπεύω νά κάμω, ἀναβάλλω,
πληρώνω γεμίζω	» καταβάλλω τὸ ἀντίτιμο,
σαλαγῶ θορυβῶ	» μιλῶ (ἰδιωμ.),
βασιλεύω εἶμαι βασιλιάς	» δύνω, γιά τὸν ἦλιο.
συντυχαίνω συναντῶ	» μιλῶ (ἰδιωμ.),

*Άλλα τέλος διαφέρουν κατά τή γραμματική μορφή, ἐνῶ διατηροῦν τήν ἴδια σημασία: ἀτμός — ἀχνός, κατηφής — κατσούφης, κοριοστός — κοροριαχτός, ἔλμιγξ — ὄρμιγγας, ὦα — οὔγια, ἀναρίθμητος — ἀρίφνητος, ἔλαυνω — λάμνω, ἄωρος — ἄγουρος, ὦδον — ἀβγό, ὦτιον — ἀφτί, γύψ — ἀγιούπας, ρατιζῶ — λαντουρῶ, ἐρνηθῆνος — λυθρίνι.

*Ἐνῶ οἱ φωνητικές καὶ μορφολογικές ἀλλοιώσεις ἀκολουθοῦν ἄλλοτε αὐστηροῦς καὶ ἄλλοτε χαλαροῦς νόμους καὶ κανόνες, ἀντίθετα οἱ ἀλλοιώσεις τοῦ λεξιλογίου, δηλ. ἡ ἀντικατάσταση μιᾶς λέξης ἀπὸ μιᾶν ἄλλη, ἢ μιτὶς σημασίας ἀπὸ μιᾶ νέα, δὲν ἀκολουθοῦν κανένα νόμο ἢ κανόνα, καὶ τοῦτο γιὰτι βαισικὸς παράγοντας στὶς ἀλλοιώσεις αὐτὲς εἶναι ἡ ψυχολογία τοῦ ἀνθρώπου, οἱ ἰδιαιτέρεις τοπικὲς συνθῆκες τῆς ζωῆς καὶ ἡ διαφορετικὴ γιὰ κάθε λαὸ ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ του. Καὶ ἐπειδὴ ὁ παράγοντας αὐτὸς εἶναι ἀδέσμευτος ἀπὸ νόμους καὶ κανόνες σταθεροῦς καὶ ὁμοίμορφους στὰ ἄτομα, στὶς ἐποχὲς καὶ στοὺς λαοὺς, γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἀλλοιώσεις τοῦ λεξιλογίου δὲν ξέρουν ἀπὸ νόμους καὶ κανόνες στὴν πορεία τους. Ἡ κάθε μιὰ τους, ἐλεύθερη ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀπηχεῖ ἓνα συγκεκριμένο ψυχολογικό, ἢ ἱστορικό γεγονός.

*Ἄδικα προσπᾶθησαν οἱ γλωσσολόγοι νὰ βροῦν καὶ στὰ αἷτια τῶν σημασιολογικῶν ἀλλοιώσεων ὁμαδικὰ γνωρίσματα, ὥστε ἡ ἀλλοίωση μιᾶς λέξης νὰ προδικάζη τὴ σημασιολογικὴ πορεία τῶν συγγενῶν της. Παρατηρήθηκε, εἶν' ἀλήθεια, ὅτι, ἀνάλογα μὲ τὰ ἦθη καὶ τὸ χαρακτῆρα ἑνὸς λαοῦ, λέξεις ὁρισμένου σημασιολογικοῦ περιεχομένου ρέπουν κάποτε πρὸς ὁρισμένη σημασιολογικὴ μετέπτωση. Ἔτσι στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ οἱ λέξεις πού ἀρ-

χικά σημαίνουν τὸν ἄνθρωπο ποὺ κάνει κοπιαστικὴ ἐργασία πῆραν σιγὰ σιγὰ τὴ σημασία τοῦ δυστυχισμένου ἢ τοῦ κακοῦ (*αθλιός, μοχθηρός, πασθηρός, πονηρός, σκέλιος, τλήμων*), ἄλλες πάλι ποὺ σημαίνουν τὸν ἀγαθὸ καὶ ἐνάρητον ἄνθρωπο καὶ στὴν Ἑλληνικὴ καὶ στὴ Γαλλικὴ κατέληξαν στὴν ἔννοια τοῦ κουτοῦ (*εὐήθης, ἀγαθός, ἀγρός, μπουροβόλιας, honeste, honnêtement, candide, debonnaire, innocent, vertueux*). Λέξεις ποὺ σημαίνουν «χορίτοι» στὴ Γαλλικὴ καταλήγουν σταθερὰ στὴ σημασία «εταίρα» (*demoiselle, donzelle, garce, fille*). Αὐτὸ ὅμως δὲ γίνεται μὲ τέτοια συνέπεια. ὥστε νὰ μπορῆ νὰ γίνῃ λόγος γενικώτερα γιὰ κινήσεις σημασιολογικῶν ἀλλοιώσεων. Γι' αὐτὸ δὲ J. Stöcklein περιορίζει τὸ ἔργο τῆς Σημασιολογίας στὴν ἔρευνα τῆς σημασιολογικῆς ἱστορίας κάθε λέξης χωριστά.

Ἐπειδὴ ὅμως ἔργο τῆς επιστήμης εἶναι νὰ ταξινομηθῇ ὅμοια φαινόμενα καὶ νὰ θέτῃ ὁπωσδήποτε τάξιν στὸ χάος τῶν μορφῶν καὶ ἐκδηλώσεων τῆς ζωῆς, ἡ Γλωσσολογία μὴν ἔχοντας ἐσωτερικὴ βίασιν γιὰ τὴν ταξινόμηση τῶν σημασιολογικῶν ἀλλοιώσεων, περιορίζεται στὴν κατὰ τάξιν τους μὲ βίασιν ἐξωτερικὰ γνωρίσματα. Ἔτσι ξεχωρίζει κατηγορίες σημασιολογικῶν ἀλλοιώσεων ἀνάλογα μὲ τὸ ἂν ἡ σημασία ἔγινε εἰρύτερη ἀπὸ πρὶν ἢ στενότερη, καλύτερη ἢ χειρότερη, ἂν ἡ ἀλλοίωση εἶναι ἀποτέλεσμα βαρύτερων ἱστορικῶν καὶ πολιτιστικῶν γεγονότων ἢ δημιουργήθηκε ἀπὸ τυχαία περιστατικά κ.α.

Θὰ ἐπισκοπήσουμε παρακάτω τίς διαφορὰς αὐτῆς περιπτώσεως.

Α' ΣΤΕΝΕΜΑ ΤΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ (SPECIES PRO GENERE)

Κάθε λέξη ποὺ ἐκφράζει ἓνα γένος πραγμάτων, λ.χ. ἡ λέξη *καρπός*, ἔκτος ἀπὸ τὴν γενικὴν σημασίαν του, ἔχει, ἀνάλογα μὲ τὰ ἄτομα καὶ τὰ ἐπαγγέλματα, καὶ πολλὰς εἰδικὰς ἢ συμπτωματικὰς σημασίας. Γιὰ τὸ γεωργὸν σημαίνει δημητριακά, γιὰ τὸν ἐλαιοπιραγωγὸ, ἐλιές, γιὰ τὸ φρουτοπαραγωγὸ, μῆλα, πορτοκάλια κ.ο.κ. Ἡ λέξη *πράμα* γιὰ τὸν ἔμπορον σημαίνει κυρίως ἐμπόρευμα, γιὰ τὸν τσοπάνη, κατοικίδιο ζῶον κ.ο.κ. Ἔτσι δίπλα στὴν κοινὴν σημασίαν ὑπάρχει ἡ εἰδική, ἡ κατ' ἐξοχὴν γιὰ, ὁρισμένο ἐπάγγελμα ἢ τόπον σημασία, ποὺ μὲ τὴ χρῆσιν σιγὰ σιγὰ ἀντικαθιστᾷ τὴν κοινήν, κι ἔτσι ἡ λέξη ποὺ σημαίνει πρὶν τὸ γένος περιορίζεται νὰ σημαίῃ πιά μόνον τὸ εἶδος:

Ἦδη στὴν ἀρχαία φιλολογικὴ γλῶσσα πολλὰς λέξεις εἶχαν πάρει τὴ στενότερη σημασίαν ποὺ κατ' ἐξοχὴν ἐδήλωναν: ὁ ποιητής (Ὅμηρος), ὁ κωμικός (Ἀριστοφάνης), ὁ συγγραφεὺς (Θουκυδίδης), ὁ φιλόσοφος (Πλάτων), ὁ τραγικός (Σοφοκλῆς), ὁ ρήτωρ (Δημοσθένης), ὁ γεωγράφος (Στράβων), ὁ λυρικός (Πίνδαρος), ἡ θεὸς (Ἀθηνᾶ), ὁ κτὼς (Περσίων), ὁ βασιλεὺς (τῶν Περσῶν), ὁ Ἰόντιος (Εὐξείνος), αἱ Πῆλαι (Θερμοπύλαι) κ.λ.π. Τίς πραγματεύεται ἔκτενως ὁ X. X. Χαριτωνίδης στὴν εἰδικὴν πραγματείαν του *De figura quae κατ' ἐξοχὴν vocatur.* (Lugduni Batavorum 1909).

Τὸ ἔπος, πού σήμαινε ἀρχικά κάθε λόγο, περιορίστηκε στη σημασία τοῦ ιστορικοῦ ποιήματος σὲ ἐξάμετρος στίχους.

Ἄπο ποιητής, πού ἀρχικά ἦταν ἐκεῖνος πού κατασκευάζει οἰτιδήποτε (ποιητής κλίσης, ὁ ποιητής τοῦ κόσμου), περιορίστηκε στη σημασία τοῦ συγγραφέα ἑμμετρῶν ἔργων.

Τὸ τέμενος (ἀπὸ τὸ ρ. τέμνω) ἀρχικά ἦταν κάθε τμήμα· κατόπιν περιορίστηκε σὲ τμήμα γῆς ἀφιερωμένο σὲ κάποιον θεό. Πβ. καὶ λατιν. *templum*.

Ἄπο σοφός ἦταν ἀρχικά ὁ ἔμπειρος σὲ κάθε τέχνη, κατόπιν ὅμως μόνο ὁ ἔμπειρος σὲ θεωρητικὲς γνώσεις.

Τὸ ἐπίθ. πηρός, ὁ στερημένος ἀπὸ κάποιο μέλος, περιορίστηκε καὶ στη σημασία τοῦ τυφλοῦ, δηλ. τοῦ στερημένου ἀπὸ τὴν πολυτιμότερη αἴσθητη.

Τὸ ὄρις, ἀπὸ κάθε λογῆς πουλί, πού σήμαινε πρῖν, περιορίστηκε, ἤδη ἀπὸ τὰ χρήνια τῶν εὐαγγελιστῶν, στη σημερινή σημασία τῆς ὄρνιθας, τῆς κότας, ὅπως περίπου τὸ λατιν. *avis*, πού σήμαινε κάθε πουλί, ἐξελίχτηκε ἐπὶ τὴ Γαλλικὴ σὲ *oise* (=χήνα).

Ἄπο οἰωνός, ἀπὸ κάθε πουλί, στένεψε στη σημασία «μαντικὸ πουλί» καὶ ὕστερα «προφορικὸ σημάδι» (*εἰς οἰωνός ἀριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάσης*).

Τὸ κῆνος, ἀπὸ κτήμα κάθε λογῆς, στένεψε στη σημασία τοῦ κατοικίδιου μεγάλου ζώου, ἐπειδὴ στίς κτηνοτροφικὲς περιοχὲς αὐτὸ εἶναι τὸ κτήμα κατ' ἐξοχήν. Κιήνωρ σὶν. Πόντος εἶναι μόνο ἡ ἀγελάδα. Καὶ τὸ συνών. μό του κῆμα στένεψε σήμερα στη Σύρο στη σημασία «υποζύγιο», καὶ στη Σαμοθράκη στη σημασία «κατσίκι».

Τὸ λάχανον, ἀπὸ κάθε λογῆς φαγώσιμο χόρτο, λέγεται μὲ περιορισμένη σημασία ἐνὸς μόνο κηπουρικοῦ φυτοῦ, τῆς κρόμβης.

Τὸ ἐπίθ. ἄλογον, χαρακτηριστικὸ ἄλλοτε τοῦ κάθε ζώου, περιορίστηκε στη σημασία τοῦ ἵππου, ἐπειδὴ στη στρατιωτικὴ ζωὴ τοῦ Βυζαντίου γίνονταν διάκριση ἀνάμεσα σὲ ἄνδρες καὶ ἄλογα (ζῶα).

Τὸ ζῶον, ἀπὸ τὴ γενικὴ του σημασία, στένεψε στὴν Κρήτη μὲ τὸν τύπο δζὸ στη σημασία τοῦ προβάτου.

Τὸ δρῦς, ἀπὸ «ξύλο» πού σήμαινε ἀρχικά, περιορίστηκε νὰ σημαίνει τὸ κατ' ἐξοχὴν δέντρο γιὰ ξυλεία, τὴ γγαστὴ δρῦ.

Τὸ δένδρον περιορίστηκε μὲ τὸν τύπο δεντροῦ ἄλλου στη σημασία «δρῦς», καὶ στὴν Ἀμφισσα, στὰ Μέγαροι κ.ἀ. στη σημασία τοῦ κατ' ἐξοχὴν δένδρου στὴν περιοχὴ ἐκεῖνη, τῆς ἐλιᾶς, ἐνῶ σὲ ὄρεινὲς περιοχὲς ταυτίστηκε μὲ τὸ κυριώτερο δέντρο τοῦ βουνοῦ, τὴ δρῦ.

Τὸ ὄπλον, ἀπὸ κάθε ἐργαλεῖο πού σήμαινε πρῖν, (ὄπλα νηός=τὰ ξάρτια τοῦ πλοίου, ὄπλα χαλκῆια=ἐργαλεῖα σιδηροουργοῦ), περιορίστηκε ἤδη στὴν ἀρχαιότητα στὸ πολεμικὸ ἐργαλεῖο· Πβ. καὶ τὸ λατιν. *arma*.

Τὸ νήπιος, ἀπὸ «ἄμυαλος» γενικά, περιορίστηκε στὸ βρέφος, ὅπως ἀργότερα καὶ τὸ μωρός στὸ μωρό=βρέφος.

Τὸ ἐργαλειόν ἢ προφορικὴ παράδοση τῆς γλώσσας μας τὸ ἔσωσε μόνο μετὰ τῆς σημασίας τοῦ ὑφαντικοῦ ἱστοῦ, τοῦ ἀργαλειοῦ.

Τὸ ψωμός καὶ ψωμίον ἀρχικὰ σήμαιναν «κομμάτι» (ψωμός ἀρτου—ἕνα κομμάτι ψωμί). Ἦδη ὁμῶς στὴν μεταγενέστερη Ἑλληνικὴ ταυτίστηκαν μετὰ τὸν ἄρτο.

Τὸ ἄγαλμα, ἐνῶ πρὶν ἦταν κάθε ἀφιέρωμα σὲ ναό, ἐπειδὴ τὰ ἀφιέρωματα ἦταν πολὺ συχνὰ ἀνθρωπόμορφα, πῆρε ἤδη στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὴ σημασία τοῦ γλυπτοῦ ὁμοιώματος ἀνθρώπου.

Τὸ βρώμη, ποὺ ἀρχικὰ σήμαινε κάθε τροφή, περιορίστηκε στὴ σημασία ὀρισμένου δημητριακοῦ ποὺ τρέφει τὰ ζῶα.

Τὸ ῥῆμα, ἀπὸ κάθε λέξη ποὺ δήλωνε πρὶν, περιορίστηκε στὴν ἔννοια τῆς λέξεως ποὺ ἐκφράζει ἐνέργεια ἢ πάθος Πβ. καὶ τὸ λατιν. *verbum*.

Ἡ μελάνη (=μαύρη χρωστικὴ οὐσία) πῆρε τὴ σημασία τῆς «μαύρης γραφικῆς μόνον ὕλης. (Κατόπιν ἔπλωσε πάλι στὴ σημασία γραφικῆς ὕλης κάθε χρώματος).

Ὁ τόμος (ἀπὸ τὸ ρ. *τέμνω*) περιορίστηκε στὸ τμήμα ἐνὸς βιβλίου.

Ἡ πομπή περιορίστηκε στὴ σημασία «διαπόμπευση».

Τὸ φύλλον στὴ Θεσσαλία καὶ σὲ ἄλλες μεταξοπαραγωγικὰς περιοχὰς κατέληξε σήμερον στὴ σημασία τοῦ κατ' ἐξοχὴν χρῆσιμου φύλλου τῆς μουρτιάς.

Τὸ κοκκίον (ὑποκοριστικὸ τοῦ *κόκκος*) πῆρε στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ ὡς *κοκκί* τὴ σημασία «κύμιος»· καὶ στὴν Καππαδοκίᾳ διήλκετο ὡς *κοκκί* τὴ σημασία «σιτάρι».

Τὸ ἔργο σὲ πολλὰ ἰδιώματα νησιῶν τοῦ Αἰγαίου σημαίνει σήμερον μόνον «γένεσιμον μάλλιου» καὶ «κλωσμένο νῆμα», ἐνῶ στὴν Ἠπειρῶ, Αἰτωλία, Εὐβοία, Λακωνία κ.ά. μόνον «ὑργωμα τῆς γῆς».

Τὸ μαγεύρεμα στὴ Νάξο κ.ά. σημαίνει μόνον τὰ ὕσπρια, ἐνῶ σὲ χωριὰ τῆς Μεσσηνίας μόνον τὶς χυλοπίτες.

Τὸ αἷτιος στὴν Κρήτη περιορίστηκε στὴ σημασία «αἷτιος τοῦ συμποσίου, ἀμφιτροφώνας», π.χ. *Εἰς ὑγεία καὶ τῶν αἰτιῶ!* (σὲ προπόσεις).

Τὸ φαγί στὰ Σύλλατα τῆς Καππαδοκίας σημαίνει μόνον τὴ σούπα.

Τὸ πράμα σὲ πολλὰ νεοελληνικὰ ἰδιώματα περιορίστηκε στὴ σημασία τοῦ κατοικίδιου ζώου.

Τὸ ροῦχο, λέξη σλαβικῆς καταγωγῆς, ποὺ ἀρχικὰ δήλωνε ὅλα τὰ κινητὰ, σκευάσματα κ.τ.δ., κατέληξε στὴ σημασία «φόρεμα».

Τὸ καυδαίσιον (ἀπὸ καταχρηστικὰ δασυνόμενο τύπο τοῦ κατ' αἶνον, πβ. *μεθαύριον, ἐφέτος*), ἀπὸ τὴ σημασία κάθε οἰκιακοῦ σκεύους, κατέληξε στὸ νυχτερινὸ δοχεῖο.

Τὸ φτειάνω, ἀρχικὰ «διορθώνω» (εὐθειάζω), ὕστερον «κάνω», χρησιμοποιεῖται σήμερον στὴν ποιμενικὴ γλώσσα τῆς Κρήτης μόνον μετὰ τὴν ἔννοια «τυροκομῶ».

Χαρακτηριστικά συχνό είναι τὸ στένεμα τῆς σημασίας ἀρχαίων ἐλληνικῶν λέξεων ποῦ ὁ χριστιανισμὸς τὶς καθιέρωσε στὸ ἐκκλησιαστικὸ λεξιλόγιο σὲ πολὺ εἰδικὴ ἔννοια:

Τὰ λειτουργία καὶ λατρεία, ἀπὸ «ὑπηρεσία» γενικά, ποῦ σήμαιναν κριν κυριολεκτήθηκαν γιὰ τὴν ιεροτελεστία, ὁ ἄρτος, ἀπὸ «ψωμί» γενικά, μόνο στὸ πρόσφορο, τὸ νάμα, ἀπὸ «δύρον» γενικά, μόνο στὸ κρασί ποῦ προσρίζεται γιὰ τὴ θεία εὐχαριστία, τὸ ἐκκλησία, ἀπὸ «συνάθροιση λαοῦ» γενικά, μόνο στὴ θρησκευτικὴ συνάθροιση καὶ τέλος στὸ «νάσ», ἀσ εἰκῶν, ἀπὸ κάθε «εἰκαστικὴ παράσταση», μόνο στὴ ζωγραφιὰ θεοῦ ἢ ἁγίου προσώπου, τὸ θεοτότης, ἀπὸ «κυρίαρχος» γενικά, μόνο στὸν ἐπίσκοπο, τὸ προεβύτερος ἀπὸ «ἠλικιωμένος», μόνο στὸν ἱερέα, τὸ διάκονος, ἀπὸ «ὑπηρετής» γενικά, μόνο στὸν βοηθὸ τοῦ ἱερέα, τὸ ἀνάδοχος, ἀπὸ «εγγυητής» γενικά, μόνο στὸ νουνό. *Εἶσι καὶ τὸ ἀγγελός μόνο στὸν ἀποσταλμένο τοῦ Θεοῦ, τὸ χορδός μόνο στὸ χορδὸ τῶν ψαλτῶν, τὰ ἁμαρτία καὶ ἁμέτημα μόνο στὴν παράβαση τῆς θρησκευτικῆς ἠθικῆς, τὸ μισθός μόνο στὴ θεία ἀνταμοιβὴ (ἄξιος ὁ μισθός σου!).

Γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους καὶ τὰ ῥήματα βαπτίζω, ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ εὐρύτηρη σημασία «βυθίζω καὶ σὲ κάθε λογιῆς ὑγρό», στὴν εἰδικὴ ἔννοια τοῦ χριστιανικοῦ βαπτίσματος, τὸ πάλλω, ἀπὸ «τραγουδῶ» γενικά, στὴ σημασία τῆς ἐκκλησιαστικῆς μαγικῆς ὑμνωδίας, τὸ λειτουργώ, ἀπὸ «ὑπηρετῶ», στὴν προσφορὰ λατρείας πρὸς τὸ Θεὸ ἀπὸ τὸν ἱερέα, τὸ λατρεύω, ἀπὸ «ὑπηρετῶ», στὸ «ἐκφράζω τὴν ἀγάπη μου πρὸς τὸ Θεό», τὸ ῥησιεύω, ἀπὸ «δὲν τρώγω» γενικά, στὸ «δὲν τρώγω πασχάλινά φαγητά», τὸ ἁμαρτάνω, ἀπὸ «σφάλλω» γενικά, στὸ «παραβαίνω τὶς ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ».

Καὶ λίγα παραδείγματα ἀπὸ ξένες γλώσσες:

Στὴ Λατινικὴ arma σήμαινε ἐργαλεῖα κάθε εἶδους (π.χ. arma cerce- lia = ἐργαλεῖα τοῦ ψωμά), ἀπ' ὅπου καὶ armarium θήκη ἐργαλείων. Ὑστερον περιορίστηκε στὰ πολεμικὰ ἐργαλεῖα, τὰ ὄπλα.— Toga (ἀπὸ τὸ ὁ. tego = σκεπάζω) σήμαινε «σκέπασμα» γενικά, κατόπιν ὅμως περιορίστηκε νὰ σημαίνει τὸν ρωμαϊκὸ ἐπενδυτὴ.— Cultus (=ὑπηρεσία) περιορίστηκε στὴ γλῶσσα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας στὴν ἔννοια τῆς θείας λειτουργίας, ἀκριβῶς ὅπως τὰ δικὰ μας λειτουργία καὶ λατρεία.— Templum, ὅπως καὶ τὸ ἐλληνικὸ συνώνυμό του τέμενος, ἀπὸ «τιῆμα» γενικά, περιορίστηκε στὴ σημασία τοῦ τμήματος γῆς τοῦ ἀφιερωμένου σὲ κάποιο θεό, ὕστερα πῆρε τὴ σημασία «ναός», καὶ ὡς δάνειο στὴ νέα Ἑλληνικὴ τέμπλο πῆρε τὴν ἀκόμα πιὸ στενὴ σημασία «εἰκονοστάσι ἐκκλησίας».— Aedes (συγγενικὸ τοῦ ἐλληνικοῦ αἶθουσα), περιορίστηκε στὴ σημασία «ἱερὴ αἶθουσα, ναός».

Στὴ Γαλλικὴ τὸ aumaille (ἀπὸ τὸ λατιν. animalia), ἀπὸ τὴν σημασία κάθε ζώου, πῆρε ἄλλου τὴ σημασία μόνο τοῦ βοδιοῦ, ἄλλῶν μόνο τοῦ ἀλόγου, ἄλλου μόνο τοῦ προβάτου καὶ ἄλλου μόνο τοῦ χοίρου. Τὸ charme

(ἀπὸ τὸ λατιν. *carmen*), ἀπὸ «τραγουδι» γενικά, περιορίστηκε στὴ μαγικὴ ἐπωδὸ πού γοιτεύει καὶ τέλος στὸ θέλητρο. Τὸ *habili*, (ἀπὸ τὸ λατιν. *habilis*), ἀπὸ «συνήθεια, τρόπος ζωῆς», περιορίστηκε στὴ σημασίᾳ τοῦ προρέματος. Τὸ *κοινωνι* ὡς τὰ 1300 σήμαινε «συνάνθροισι, κοινότητα». Ἄργότερα «κοινότητα μοναχῶν». Τὸ *plante* (ἀπὸ τὸ λατιν. *planta*=φυτό), στὶς διασώδεις περιοχῆς τῶν Ἄλπεων σημαίνει σήμερα μόνο τὸ δέντρο τοῦ δάσους. Τὸ *vianide* (ἀπὸ τὸ λατιν. *vivenda*=μέσα γιὰ νὰ συντηρηθῇ κανεὶς στὴ ζωῇ) στένεψε στὴν κατ' ἐξοχὴν τροφή, τὸ κρέας. Τὸ ρ. *accoucher*, ἀπὸ τὴ σημασίᾳ «πλαγιαζῶ» στένεψε στὸ πλάγιασμα τῆς λεχώνας, καὶ ἀπ' ἐκεῖ στὴν ἔννοια «γεννῶ».

Στὴν Ἰσπανικὴ τὸ λατιν. *res* (=πράμα) περιορίστηκε στὴ σημασίᾳ ἐνὸς μονάχα κατοικίδιου ζώου, τοῦ βοδιοῦ.

Στὴ Γερμανικὴ τὸ *Ehe* (=κάθε νομικὴ πράξις ἀρχικά), πῆρε τὴ σημασίᾳ τῆς σπουδαιότερης γιὰ τὴν οἰκογενειακὴ ζωὴ πράξης, τὸ γαμήλιο συμβόλαιο, καὶ κατόπι δήλωσε τὸν ἴδιο τὸ γάμο. Καὶ τὸ *Hochzeit*, πού σήμερα σημαίνει τὸν γάμο, παλαιότερα σήμαινε τὴν ἐποχὴ τοῦ γλεντιοῦ στὸ χωριό, ὅταν τελειώνει ἡ συγκομιδὴ τῶν καρπῶν καὶ ἐποχῆς, ὅποτε γίνονται καὶ οἱ γάμοι. Τὸ *Getreide*, (ἀπὸ τὴ μετοχὴ *getragen*), πού σήμερα σημαίνει μόνο τὸ σιτάρι, παλαιότερα σήμαινε κάθε εἰσόδημα.

Β' ΠΑΑΤΕΜΑ ΤΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ (GENUS PRO SPECIE)

Ἀντίθετη μὲ τὴν προηγούμενη εἶναι ἡ κατηγορία τῶν περιπτώσεων, ὅπου ἡ ὀρχαία σημασίᾳ τῆς λέξης γίνεται εἰρύτερη, δηλ. ἀπὸ τὸ εἶδος πού σήμαινε πρὶν, παίρνει τὴ σημασίᾳ τοῦ γένους:

Τὸ *ἐκατόμβη*, ἀπὸ «θύσις 100 βοδιῶν». ἔγινε ἤδη στὸν Ὅμηρον «θύσις μεγάλη» γενικά (*ἐκατόμβη αἰγῶν, μῆλων*).

Τὸ *βοσκός*, ἀπὸ «βοσκὸς βοδιῶν». ἔγινε «βοσκός» γενικά (*βοσκός ἐπῶν*), καὶ ὡς σήμερα στὴ Ρούμελη οἱ νεαροὶ βοσκοὶ αἰγαπροβάτων λέγονται *β(α)ουκουλοῦδια*.

Τὸ *χαλκεὺς* ἤδη στὸν Ὅμηρον σημαίνει γενικά τὸν τεχνίτη πού καταργάζεται μέταλλα (*χαλκεὺς... οἷσι τε χρυσοῦν ἐργάζετο* Ὀδυσ. Γ' 432 Πβ. Ἀριστοτ. Ποιητ. 25, 21 *χαλκεὺς καλεῖται ὁ τὸν σίδηρον ἐργαζόμενος*).

Τὸ *ὑπηρέτης*, ἀπὸ «βοηθὸς ἐρέτη, δηλ. κωπηλάτης», πῆρε τὴ σημασίᾳ τοῦ μισθοιοῦ βοηθοῦ.

Τὸ *κυνέη*, ἀπὸ «περικεφαλαία καμωμένη ἀπὸ δέρμα σκύλου», πῆρε τὴ σημασίᾳ τῆς περικεφαλαίας γενικά (*αἰγέην κυνέην* Ὀδυσ. Ω 231), ἴσως τὸ λατιν. *galci*=περικεφαλαία, πού ἀρχικά ἦταν μόνο ἡ καμωμένη ἀπὸ δέρμα γαλιῆς.

Τὸ *αἰγίς*, ἀπὸ «ἀσπίδα (τοῦ Δία καὶ τῆς Ἀθηνᾶς) ντυμένη μὲ δέρμα αἰγας», πῆρε τὴ σημασίᾳ τῆς ἀσπίδος γενικά καὶ ἀργότερα τῆς προστασίας.

Τὸ *χορηγός* ἀρχικὰ σήμαινε «ηγούμενος τοῦ ἀρχαίου θεατρικοῦ χοροῦ», δηλ. ἐκεῖνος ποῦ τοῦ ἀνέθετε ἢ πόλη τὰ ἐξοδα γιὰ τὴν ἐκγύμναση τοῦ χοροῦ. Κατόπιν ἡ λέξη πῆρε τὴ σημασία τοῦ κάθε δωρητοῦ γιὰ ἓνα κοινὸ ἔργον.

Τὸ *ἀδελφός* (ἀπὸ τὸ ἀθροιστικὸ ἄ- κπὶ δελφός=μήτρα), ἀρχικὰ ἦταν μόνο ὁ ὁμομήτριος ἀδελφός. Ὑστερα πῆρε τὴ σημασία «ἀδελφός» γενικά.

Τὸ *ἔρανος*. «ἀρχικὰ δεῖπνον μὲ συνεισφορὰ», πῆρε τὴ σημασία κάθε εἶδους συνεισφορᾶς.

Τὸ *ταξίδιον* (ἀπὸ τὸ *τάξις*), ἐνῶ ἀρχικὰ σήμαινε μόνο τὴ στρατιωτικὴ πορεία, ἀργότερα δήλωσε κάθε πορεία σὲ μέρος μακρυνό. Ἀκριβῶς ὅπως τὸ συνώνυμον γερμανικὸ *Reise*, ποῦ παρουσιάζει τὴν ἴδια σημασιολογικὴ εξέλιξη.

Τὸ *μελάρι* ἀπὸ τὸ ἢ *μελάνη*, μαύρη ὕλη γραφῆς, πῆρε τὴ σημασία τῆς γραφικῆς ὕλης γενικά (*κόκκινον μελάρι, πράσινον μελάρι*).

Τὸ *παράριον* (ἀπὸ τὸ λατιν. *pararium*), ἀπὸ «κάνιστρον γιὰ ψωμί, ἀρτοδοθήκη», ποῦ σήμαινε ἀρχικά, πῆρε στὴ νέα Ἑλληνικὴ μὲ τὸν τύπον *παρέρι* τὴ σημασία κάθε κανίστρου. Τὴν ἴδια εξέλιξη εἶχε τὸ *pararium* καὶ στὴ Γαλλικὴ, ὅπου *parier* σημαίνει «καλάθι» γενικά.

Τὸ *σαρακοσιή*, ἀπὸ τὴν προτὸ τῶν Χριστουγέννων *τεσσαρακοστήν*, ἄπλωσε στὴ σημασία κάθε θρησκευτικῆς νηστείας.

Τὸ *κερνῶ* ἀπὸ τὴν παλιὰ ἔννοια «προσφέρω κρασί ἀνακατεμένο μὲ νερό» ἄπλωσε στὴ νέα Ἑλληνικὴ στὴ σημασία «προσφέρω», π.χ. *μάς κέρασε γλυκὸ καὶ τσιγάρα*.

Τὸ *πολεμῶ* πῆρε ἤδη στὸ μεσαίωνα τὴ σημασία «φτειάνω», π.χ. *Τὶ πολεμᾶς; — Πολεμῶ παπούτσιον*.

Τὸ *τεριώνω* «στῆνω τέντα», δηλ. σκηνή, πῆρε τὴ σημασία «τσιτώνω» ὀτιδήποτε, π.χ. *τεριώνω τὰ πόδια μου*.

Τὸ *χιρίζω* στὴ διάλεκτο τοῦ Πόντου σημαίνει «φτειάνω ὀτιδήποτε», π.χ. *χιρίζω τσιγάρα*.

Καὶ σὲ ξένες γλώσσες:

Στὴ Γαλλικὴ τὸ *galerien* ἦταν ἀρχικὰ ὁ κατάδικος ποῦ διύλευε σὲ μεγάλα πλοία (γαλέρες), κατόπι κάθε βαρουνιότης κατάδικος. Τὸ *boucher* (=χασάπης), ἀρχικὰ ἦταν μονάχα ἐκεῖνος ποῦ ἔσφαζε τράγους (bouc). Τὸ *porceau* (=κομμάτι) ἀρχικὰ ἦταν «δαγκαματιά, μπουκιά». Τὸ ρ. *arracher* ἀπὸ «ξερριζῶνω φυτὸ, δέντρο» πῆρε τὴν ἐφρύτερη σημασία «ἀποσπᾶ, ἀφαιρῶ». Τὸ *arriver* = πλησιάζω στὴν παραλία (*rive*). πῆρε τὴ σημασία «φτείνω ὀπουδήποτε». Τὸ *riveral* = κάτοικος τῆς ἀπέναντι ὄχθης, πῆρε τὴν εὐρύτερη σημασία «ἀντιπάλος». Τὸ *aborder* = πλησιάζω στὴν παραλία (*bord*), ἔγινε «πλησιάζω» γενικά. Ὅμοια καὶ τὸ *porter* (=φέρνω τὸ πλοῖο στὸ πόρτο, στὸ λιμάνι), κατέληξε στὴν ἔννοια «φέρνω ὀτιδήποτε ὀπουδήποτε». Τὸ *voler* = πετῶ, κατέληξε στὴ γλώσσα τῶν κυνηγῶν, ποῦ ἀμολοῦσαν γερά-

κια γιά νά τούς φέρουν τὸ θήραμα, στή σημασία «κλέβω», γιατί τὰ γεράκια τούς ἔφερναν καὶ θηράματα ποὺ δὲν τούς ἀνήκαν. Τὸ *menor* (ἀπὸ τὸ λατιν. *minor*—ἀπειλῶ), λεγόταν ἀρχικά μόνο γιά ζῶα ποὺ μὲ ἀπειλητικὲς φωνές τὰ κάνει κανεὶς νά προχωροῦν. Σήμερα σημαίνει γενικά «ὀδηγῶ ὁποιοδήποτε».

Στὴν Ἰταλική τὸ *erma*, ἀπὸ ἄγλυμα τοῦ Ἑρμῆ, πῆρε τὴ σημασία κάθε ἀγάλματος (*erma ai Virgilio*). Τὸ *volila* (ἀπὸ τὸ *volilo*—πετώ), σημαίνει πέταγμα, κύκλο ποὺ κάνει πετιόντας ἓνα πουλί. Σήμερα σημαίνει κάθε κύκλο ποὺ κάνει κανεὶς περπατώντας, καὶ μὲ τὴ σημασία αὐτὴ πέρασε καὶ στὴν Ἑλληνική (κάνω μιά βόλια). Τὸ *siesta* (ἀπὸ τὸ λατιν. *sexta*) σημαίνει μόνο τὴν ἕκτη ὥρα ποὺ τρώνε καὶ ἀναπαύονται οἱ καλόγεροὶ στὰ μοναστήρια. Κατόπι πῆρε τὴ σημασία τῆς ἑσπερίδας γενικά.

Στὴ Γερμανική τὸ *Ding* σημαίνει ἀρχικά «συνεδρία λαϊκοῦ δικαστηρίου», κατόπι κάθε «ζήτημα», καὶ τέλος «πράμα». Τὸ *berail*, ἀπὸ τὴ σημασία «καβύλλα στὸ ἄλογο», δηλ. ἔτοιμος γιά ἀναχώρηση, κατέληξε στή σημασία ἀπλῶς «ἔτοιμος». Τὸ *Caesar*, ὡς ὄνομα τοῦ γνωστοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορα, πῆρε μὲ τὸν τύπο *Kaisar* τὴ σημασίαν μεγάλου τίτλου, μὲ τὸν τύπο *Kaiser* στή Γερμανική καὶ *Tsar* στή Σλαβική, τὴ σημασία «αὐτοκράτορας», ἀκριβῶς ὅπως τὸ *Carl*, ὡς ὄνομα τοῦ Καρλομάγνου, πῆρε στὸς σλαβικοὺς λαοὺς μὲ τὸν τύπο *Kral* τὴ σημασία τοῦ βυσιλιᾶ γενικά.

Γ' ΚΑΛΥΤΕΡΕΥΣΗ ΤΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ

Ἡ καλύτερευση τῆς σημασίας μιάς λέξης μπορεῖ νά εἶναι, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω καὶ γιά τὴ χειροτέρευση, διαφόρων εἰδῶν. Ἡθική, διανοητική, ἐπαγγελματική κ.ἄ.

Ὁ *δημιουργός* ἦταν ἀρχικά κάθε ἐπαγγελματία, τεχνίτης ποὺ ἀκούσε ἔργο *χρήσιμο* στὸ δῆμο, ὅπως λ.χ. σιδεράς, ζυλονοργός. Ἀργότερα ὑψώθηκε στή σημασία ἐκείνου ποὺ κάνει κάτι πολὺ μεγάλο καὶ σπουδαῖο καὶ ἔφτασε νά γίνῃ συνώνυμο τοῦ Θεοῦ.

Τὸ *κλέος* καὶ ἡ *φήμη* ἦταν ἀρχικά λέξεις οὐδέτερες, καὶ σήμαιναν κάθε λογῆς φήμη, καλὴ ἢ κακὴ. Ἀργότερα ὅμως πῆραν τὴ σημασία τῆς καλῆς μονῆς φήμης. Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ μὲ τὴ *δόξα*, ποὺ ἀρχικά σήμαινε καὶ τὴν καλὴ καὶ τὴν κακὴ ἰδέα ποὺ ἔχουν οἱ ἄνθρωποι γιά κάποιον.

Τοῦ *λάτρη* ἡ σημασία «θιαυμοστῆς» δὲν εἶναι ἡ ἀρχική. Πάλαιότερα ἡ λέξη σήμαινε «εὐπορέτης», «δοῦλος» (πβ. τὴν *θεῶν λάτρην Ἴριον* Εὐριπ. Ἡρ. μαιν. 823). «Δοῦλος» εἰσήμαινε ἀρχικά καὶ τὸ *θεράπων* καὶ «δουλεύω» τὸ *θεραπεύω*.

Τὸ *λέσχη* χρειάστηκε μεγάλη σημασιολογικὴ εξέλιξη γιά νά φτάσῃ στή σημερινή του σημασία. Ἀρχικά ἦταν τάφος λιζευτός, νυκτερινὸ καταφύγιον ἀλητῶν, ἐνευκτήριο ὁμοϊδεατῶν κ.τ.δ.

Τὸ *εμπουργός* στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ δὲν ἦταν παρὰ ὁ βοηθὸς σὲ χειρωνακτικὰ ἔργασίες, καὶ μὲ τὴν παλιὰ αὐτὴ σημασία σώζεται σὲ μερικὰ νεοελληνικὰ ἰδιώματα, ὅπου *πουργός* σημαίνει ἐκεῖνον ποὺ κουβαλᾷ τὴ λάσπη στὸ χέρι. Ἡ σημερινὴ σημασία τοῦ ζηλευτοῦ πολιτικοῦ ἀξιώματος διαμορφώθηκε τότε ποὺ κυβερνοῦσε ὁ βασιλεὺς περιστοιχιζόμενος ἀπὸ βοηθοῦς. Τὴν ἴδια ἀνύψωση παρουσιάζει καὶ τὸ γαλλ. συνώνυμο *ministre*, ἀπὸ τὸ λατιν. *minister*, καὶ τοῦτο ἀπὸ τὸ *minor* = κατώτερος.

Τὸ *δουλεία* ἦταν ἡ ἰδιότητα καὶ ἡ ἐργασία τοῦ δούλου, τοῦ σκλάβου. Ἀργότερα ἔγινε *δουλειά*, ἐργασία ἐλεύθερη καὶ θεληματικὴ κάθε ἀνθρώπου.

Τὸ *τύχη* ταυτίστηκε μὲ τὸ *καλὴ τύχη* στὴ φρ. *εχω τύχη*, καὶ ἀπὸ τὴ σημασία αὐτὴ ἔγινε τὸ ἐπίθετο *τυχερός*.

Τοῦ *λέβεντης* ἡ ἀρχικὴ σημασία ἦταν πειρατῆς τοῦ Levante, δηλ. τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου. Εἶναι φανερὸ πόσο ἱκανοὶ καὶ δυνατοὶ σιὸ σώμα θὰ στρατολογοῦνταν ὡς πληρώματα πειρατικῶν πλοίων, ὥστε νὰ γίνῃ τὸ ὄνομά τους συνώνυμο τῆς σωματικῆς ὑπεροχῆς καὶ δημοφιλίης.

Καὶ τὸ ἔνδοξο *κλέφτης*, τῆς ἐποχῆς τῶν ἐθνικῶν μας ἀγώνων, χωρὶς νὰ πάψῃ νὰ σημαίνει καὶ ἐκεῖνον ποὺ κλέβει, εἶναι ἀπὸ τὰ καλύτερα παραδείγματα λέξεων ποὺ καλύτερεψε ἡ σημασία τους (*ὄα πάρω τὸ τουφέκι μου, νὰ πάω νὰ γίνω κλέφτης*. Ἐγέραςα, μωρὲ παιδιά, σαράντα χρόνια κλέφτης).

Στὴ Γαλλικὴ τὸ λατιν. *barbarus* ἔγινε *brave*, καὶ ἀπὸ «βάρβαρος, πολεμόχαρος», ἀνέβηκε στὴ σημασία «γενναῖος». Τὸ ἰταλικὸ ἐπιφώνημα *bravo!*, ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦμε κι ἐμεῖς, ἐσήμαινε ἀρχικὰ «γενναῖε!». Τὸ *maréchal*, μεσ. λατιν. *mariscalcus*, (ἀπὸ τὸ γερμ. *marah-skalk* = ὑπηρέτης σταβλίου), ἐπειδὴ ὁ σταβλάρχος τοῦ βασιλεῖ ἦταν μεγάλος θαυματοῦχος, ἀνέβηκε στὴ σημασία τοῦ ἀνώτερου στρατιωτικοῦ ἀξιώματος, τοῦ στρατάρχη. Τὸ *rode* (ἀπὸ τὸ γερμαν. *raud*) ἀρχικὰ σήμαινε φόρεμα ποὺ προέρχεται ἀπὸ διαρπαγὴ ἀπὸ λεηλασία. Ἀργότερα λησμονήθηκε ἡ προέλευση αὐτὴ καὶ ἡ λέξις χρησιμοποιήθηκε γιὰ «φόρεμα». Στὴν Ἰταλικὴ μὲ τὸν τύπο *roba* πῆρε τὴ γενικὴ σημασία «πράμα».

Στὴ μεταγενέστερη Λατινικὴ τὸ *basilius* ἐσήμαινε «αἰθοπόρος». Καὶ ἐπειδὴ οἱ αἰθοπόροι πηγαίνουν γιὰ θελήματα ὅπου τοὺς στείλῃ κανεὶς, ἡ λέξις μὲ τὸν καιρὸ προβιβάστηκε στὴ σημασία «αἰθοπόρος, ἀπεσταλμένος», καὶ ὅταν πιά ἡ παλιὰ σημασία λησμονήθηκε ὀλίγελα, ὁ *basilius* ἔγινε πολιτικὸς ἀπεσταλμένος, ὁ *chargé d'affaires*, ἀποκρισιάριος μιάς πόλης σὲ μίαν ἄλλη. Ἐπίσης τὸ *comes* (= ἀκόλουθος) ἀνέβηκε στὴ σημασία «κόμης», γαλλ. *comte*, ἰταλ. *conte*, ἐπειδὴ οἱ ἀκόλουθοι τοῦ βασιλεῖ ἦσαν ἀνώτεροι τιτλοῦχοι.

Στὴν Τουρκικὴ τὸ ἀραβ. *vezir* = αἰθοπόρος ἀνέβηκε στὴ σημασία «πρωθυπουργός».

Α' ΧΕΙΡΟΤΕΡΕΥΣΗ ΤΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ

Ἡ χειροτέρευση τῆς σημασίας λέξεων μὲ καλὴ σημασία εἶναι πρὸ συχρῆ ἀπὸ τὴν καλύτερευση, καὶ αἰτία εἶναι ἡ ἀνυποληψία τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς ἀρετῆς, τοῦ ἀποπλῖζουσι τὸν ἀνθρώπου ἀπέναντι τῶν κακῶν στὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς. Ἡ πείρα τῆς ζωῆς στὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι πολὺ πικρὴ. «Ὁμοιος γίνεται ἄρτι τὸν τραίει ὁ λύκος, Ὁ καλὸς καλὸ δὲν ἔχει, Α ἔλτε boni on devieni bēle», λένε τὰ γνομικά.

Τὸ εἰνῶδες, ἀπὸ ἠθικῶς, ἐνάρτεος, πῆρε ἦδη στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τῆ σημασία «ἀνόητος». Τὸ ἀγαθός στὴ νέα Ἑλληνικὴ ἔπασε στὴ σημασία «ἀνόητος». Τὸ ἀγρός ἔπαυε τὰ ἴδια στὴ διάλεκτο τοῦ Πόντου. Τὸ ξενικό μπουροβόλιας (ἰταλ. buona voglia), ἀπὸ καλὸβουλος, προθύμος, κατέστησε στὸ ἴδιωμα τῆς Θήρας στὴ σημασία «βλιόκις». Τὸ ἀπλὸς ἐπίσης στὴ διάλεκτο τοῦ Πόντου παρουσιάζει τὴ σημασία «κουτός», ποὺ εἶχε πᾶρει ἦδη στὴν ἀρχαία (ἀπλοῦς ἡγοῦνται τοὺς ροῦν οὐκ ἔχοντας Ἰσοκρ. Περὶ Νικοκλ. 65).

Στὴ Λατινικὴ τὸ valens, ἀπὸ «κατάστασις» γενικὰ τοῦ σώματος, κατέληξε στὴν «ἀσθένεια». Τὸ familiaris = ἐκεῖνος ποὺ συγκαίρει στὸ sanum, δηλ. στὸ γαό, ἔγινε παρατικός, ἀδιύλιτικός.

Στὴ Γαλλικὴ τὰ bon homie, bonasse, debonnaire (=ac bonne aire, μὲ καλὴ διάθεση), canaille (=ἀγρός), simple (=ἀπλὸς) κατέστησαν ὅλα στὴ σημασία «ἀνόητος». Τὸ ἴδιο καὶ τὰ benêt, benoît (=ἀγλασιμένος), τὸ cretin (=χριστιανός), τὰ verlu (=ἀρετὴ) καὶ verluicux (ἐνάρτεος), καὶ τὸ innocent (=ἀθῶος).

Στὴ Γερμανικὴ τὰ albern, einfallig, ἀπὸ «ἀπλός», κατέστησαν στὸ «ἀνόητος». Ἀκόμα καὶ οἱ λέξεις Tugend (=ἀρετὴ), moralisch (=ἠθικός), ehrbar (=ἐντιμὸς) πῆραν μιὰ ἀπόχρωση κομικὴ καὶ μειωτικὴ (leicht komisch, musterknäblich), κατὰ τὴ μορφογία τοῦ F. Dornseiff, Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen, σελ. 20.

Ὁ R. E. Macnaghten, ἐν μιᾷ πραγματείᾳ τοῦ μὲ τὸν τίτλο Character and language of the Athenians, στὸ περιοδικὸν The classical review 21, 12 κ.ε.σ., παρατήρησε ὅτι στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ οἱ λέξεις ποὺ σήμαιναν τὸν ἀνθρώπου ποὺ κάνει κοπιωτικὴ ἐργασία ἔθλιος, μοχερός, μοχλῆρός, παρορθός, πονηρός, σχέλιος, τλήμων κατέστησαν στὴ σημασία «δυστυχημένος» ἢ «κακός», γιατί ἡ βαρεῖα δουλειὰ θεωροῦνταν κατὰ τὴν ἡμετέραν γλῶσσα τῶν χριστιανῶν (ἀλλὰ ὅσοι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ), ἐπρόθετος στὴν ἔννοια «ἔξυπνος». Σὲ μιὰ κοινωνία ἀνθρώπων, ὅπου ὁ ἀγαθὸς θεωρεῖται, κουτός, ἦταν πολὺ φυσικὸ ἐκεῖνος ποὺ ἔχει τὸ προσόντα τοῦ διαβόλου, δηλ. τὴν κακία καὶ τὴ δολιότητα, νὰ περᾶ γιὰ ἔξυπνος. Δυστυχῶς.

Λέξεις ποὺ δηλοῦσαν ἀξιώματα τιμητικὰ ἢ ἀπλῶς ἐντιμα, ἀλλὰ ποὺ ὄσοι τὰ ἀσκοῦσαν ἔκαναν κακὴ χρῆσι τους, πῆραν μὲ τὸν καιρὸ κακὴ ση-

μασία: Τὸ τύραννος σήμαινε ἀρχικά βασιλιάς (*Οιδίπους τύραννος*). Τὸ συκοφάντης ἦταν ὑπάλληλος γιὰ τὴ φορολογία τῶν σύκων. Ἡ σπεῖρα ἦταν στρατιωτικὴ μονάδα. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ μάγκα, στοὺς ἀγῶνες τοῦ 1821, ποὺ ἔγινε κατόπι ὁ μάγκας. Μπράβος ἦταν ἕνας γενναῖος σωματοφύλακας. Οἱ παρεκτροπές ἀπὸ τὰ καθήκονιά τους ἔκαναν ὥστε νὰ δώσῃ ὁ λαὸς στὰ ὀνόματά τους τὴν κακὴ σημασία ποὺ ἔχουν σήμερα.

Τὸ λατιν. *latro*=ληστής, ἀρχικά ἦταν μισθοφόρος (πβ. ἑλλην. *λάτρης*).

Καὶ στὴ Γαλλικὴ τὰ *assasin*=δολοφόνος, *brigand*=ληστής, *ribaud*=ἀνήθικος, *grivois*=αὐθάδης, ἦταν ὅλα ὀνόματα νόμιμων πολεμικῶν σωματίων.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλες λέξεις, ἀνάλογα μὲ τὴν ἐκτίμηση ποὺ εἶχε ἡ ἔννοια ποὺ συμβόλιζαν μέσα στὴν ἀνθρώπινη κοινωνία, κατέληξαν σὲ σημασία χειρότερη ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ. Ἡ ἐταίρα ἀπὸ «συντρόφισσα» ἔγινε «πόρνη». Ἡ συμμορία, ἀπὸ «ομάδα, παρέα», ἔγινε «ὄργάνωση κακοποιῶν». Τὸ βανουσος (*βαύναυσος) ἀπὸ τὸ βανός (=κλίβανος) + αὐα (=φυσῶ), ἀρχικά ἦταν οὐσιαστικὸ καὶ σήμαινε «βοηθὸς τοῦ σιδερέα». Τὸ ιδιώτης (=αὐτὸς ποὺ δὲν ἔχει δημόσιο ἀξίωμα) μετέπεσε στὶς σημασίες «ἀπειροῦς» καὶ «ἀμαθής», ἐνῶ στὴ Γαλλικὴ (*idiot*) κατέληξε σὲ «ἠλίθιος». Ὁ διακονιάτης (=ζητιάνος) ἦταν καλόγερος μοναστηριοῦ ποὺ γύριζε στὰ χωριά γιὰ διακονία τῆς μονῆς, δηλ. γιὰ νὰ μαζεύῃ προσφορές τῶν χριστιανῶν γιὰ τὸ μοναστήρι. Ἡ περμανόνα (=γυναίκα ἐλαφρῶν ἡθῶν), ἀρχικά ἦταν prima donna, δηλ. πρωταγωνίστρια θεατρικοῦ θιάσου. Ἀνάλογη τύχη εἶχε παλαιότερα καὶ ἡ θεατρίνα, ποὺ, ἀπὸ ἠθοποιός, κατέληξε σὲ γυναίκα τοῦ ὑποκόσμου, καὶ τὸ ἰδιωματικὸ γκιουζέλα, καλλονὴ (ἀπὸ τὸ τουρκ. *güzel*), ποὺ πῆρε τὴ σημασία τῆς γυναίκας ἐλαφρῶν ἡθῶν.

Τὸ θέατρον πῆρε στοὺς χριστιανικοὺς χρόνους τὴν ἔννοια τῆς δημόσιας καταιχύνῃς, καὶ τὸ θεαρίζομαι τὴν ἔννοια «διαπομπεύομαι».

Τὸ σκολαστικὸς δὲν ἦταν παρὰ ὁ ἐκπαιδευτικὸς, ὁ φιλόλογος. Ὅπως καὶ τὸ τεκν. πρᾶσιτε, ὁ παιδαγωγός. Καὶ τὰ δυὸ γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους κατέληξαν στὴ σημασία ἐκείνου ποὺ καταγίνεται μὲ περιττὰ πράγματα.

Τὸ συμφορά, ἀπὸ ὁποιαδήποτε «σύμπτωση» γεγονότων, πῆρε ἤδη στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὴ σημασία τοῦ δυστυχήματος.

Τὸ ρ. κατατῶ, ἀπὸ «καταλήγω ὁπουδήποτε», πῆρε τὴ σημασία «καταλήγω σὲ κακό».

Στὴ Γαλλικὴ τὰ garce καὶ donzelle, ποὺ σημαίνουν «πόρνη», ἀρχικά σήμαιναν ἀπλῶς «κορίτσι». Τὰ fille καὶ mademoiselle, χωρὶς νὰ χάσουν τὴν ἀρχικὴ σημασία τους, πῆραν πιά καὶ τὴ σημασία τῶν δυὸ προηγούμενων. Τὸ maitresse ἀπὸ «κυρία» ἔγινε «ἐρωμένη, ματρῆσά».

Τὸ marâtre=μέγαιρα, ἀρχικά σήμαινε «μητρυνιά» (λατιν. *matertera*).

Τὸ παῖ=φυσικός, κατέληξε σὲ «ἀφελής».

Καὶ στὴ Γερμανικὴ ἡ Dirne, δούλη (*Maria, Dirne des Herren*=

Μαρία, δούλη τοῦ Κυρίου) πήρε τὴ σημασίαν τῆς πόρνης. Τὸ *Laie* (=λαϊκός, μὴ κληρικός), τὴ σημασία «ἀδαής, ἀμαθής».

Στὴ χειροτέρευση τῆς σημασίας θὰ μπορούσαμε νὰ υπαγάγουμε καὶ τὸ *αἰχμάλωτος*, πού στὸ μεσαίωνα καὶ στὴ σημερινὴ ποντιακὴ διάλεκτο ἔχει τὴ σημασία «δυστυχής», ἂν ἡ δυστυχία δὲν ὑπῆρχε καὶ μέσα στὴν κατάστασι τοῦ αἰχμαλώτου. Τὸ ἴδιο καὶ τὸ ἰταλ. *cattivello* (ὑπὸ τὸ λατιν. *caplivus*=αἰχμάλωτος), πού κι αὐτὸ πήρε τὶς σημασίες «δυστυχής», «κακός» καὶ «γύφτος, καισίβελος».

Κάποτε αἰτίαν νὰ χειροτερέψη ἡ σημασία μιᾶς λέξης εἶναι ὁ εὐφημισμὸς. Μὲ τὸ νὰ χρησιμοποιῆται δηλ. εὐφημιστικά μιὰ λέξη πού ἔχει κακὸ νόημα στὴ θέση μιᾶς λέξης μὲ νόημα δυσάρεστο ἢ χυδαῖο, διαποτίζεται σιγὰ σιγὰ ἀπὸ τὸ δυσάρεστο νόημα πού συγκυλιωμένα ἐκφράζει καὶ στὸ τέλος ταυτίζεται μὲ τὴν κακὴ κυριολεξία. Ἔτσι ἔγινε λ.χ. μὲ τὰ *εταῖρα*, ἀρχικὰ «συντροφίσις», ἀργότερα, ἀρχικὰ «ὄχι εὐχάριστος», ἄσχημος «ὄχι ὠραῖος», ἀργεῖο «δοχεῖο», *καθοίσι*, «οἰκιακὸ (σκετὸς)», μὲ τὰ γαλλικὰ *garce* καὶ *fille*, πού ἐξέφραζαν συγκυλιωμένα τὴν ἔννοια «πόρνη» κ.ἄ. Τῶν γεννητικῶν μορίων οἱ κυριολεκτικὲς ἠνομασίαι σὲ ὅλες τὶς πολιτισμένους γλώσσας ἦταν ἀρχικὰ εὐφημισμοί.

Ε' ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗ ΤΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ

Στὶς περιπτώσεις πού ἡ σημασία ἀλλάζει χωρὶς οὔτε νὰ στενεύη οὔτε νὰ εὐρύνεται, οὔτε νὰ καλυτερεύη οὔτε νὰ χειροτερεύη, μιλοῦμε συμβατικὰ γιὰ μετακίνηση τῆς σημασίας.

Τὸ *πόρος*. ὅπως καὶ τὸ λατιν. συνώνυμο *labor*, ἀπὸ «κόπος» πήραν τὴ σημασία «ἄλλογος».

Τὰ *ψυχή* καὶ *πνεῦμα*, ὅπως καὶ τὸ συνώνυμο λατιν. *anima*, ἀπὸ «ἀφύσημα» (*ψύχω*, *πνέω*=φυσῶ), ἔγιναν «ζωή».

Τὸ *ἡλικία*, διάρκεια τῆς ζωῆς, πήρε ἤδη στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὴ σημασία «ἀνάστημα».

Τὸ *ἦτορ* «καρδιά» πήρε τὴ σημασία «ψυχή».

Τὸ *θυμός*, καὶ τὸ ἰνδ. *ātma*, ἀπὸ «ἀτιμός» (πβ. λατιν. *fumus*), ἔγιναν «ψυχή».

Τὸ *δειλὸς* πήρε τὴ σημασία «δυστυχής» (ὁ *δειλοὶ βροτοί!*).

Τὸ *πέλαγος*, ἰσώμα (ἄλλος ἐν *πελάγῳ*), πήρε τὴ σημασία τοῦ μεγαλύτερου ἰσώματος, δηλ. τῆς θάλασσας, ἀκριβῶς ὅπως ἔγινε καὶ μὲ τὸ συνώνυμο λατινικὸ *aequor* (=θάλασσα), ἀπὸ τὸ *aerius* (=ἴσος).

Ἡ ἀκριβεία, πώλησις σὲ ἀκριβῆ, δηλ. ὀρισμένη τιμῆ, ἔγινε πώλησις σὲ ἕψηλὴ τιμῆ, καὶ τὸ ἀκριβῆς πωλητῆς, αὐτὸς πού δὲν κάνει παζάρια, ἔγινε ἀκριβός.